

KAPITÁNY ÁGNES – KAPITÁNY GÁBOR

BALÁZS GÉZA „HÁRMASKÖNYVE”

Balázs Géza tudományos munkásságát két, egymásnak látszólag ellentmondó irányban lehet jellemezni. Egyrészt a szó legnemesebb értelmében konzervatív. Konzervatív, vagyis értékőrző, folytatva azt a rendkívül fontos hivatást, amelynek előtte Lőrincze Lajos és Grétsy László voltak a legismertebb képviselői: az anyanyelv tisztaságának őrzését, fontosságának tudatosítását, törvényeinek (és szabadságszerető törvényeségeinek) népszerűsítését. Másrészt úttörő, rendhagyó utakat kereső, skatulyákba besorolhatatlan.

Az alábbiakban először néhány olyan sajátosságát emelnénk ki személyiségének, amelyekről úgy gondoljuk, meghatározóak életműve alakulása szempontjából is.

Az első a *sokoldalúság*. Ez nemcsak az általa alkalmazott tudományterületek sokféleségét jelenti (nyelvészet, néprajz, kulturális antropológia, szemiotika), hanem az általa kutatott témák sokoldalúságát is, amelyek kijelölésében a tudomány és az oktatás szempontjai egyaránt szerepet játszanak. Ma, amikor oly sokak által hangsúlyozott fontossága van az interdiszciplinaritásnak, transzdiszciplinaritásnak, multidiszciplinaritásnak, különösen jelentős az olyan tudósok munkássága, akik képesek több terület szemléletének együttes alkalmazására.

A másik sajátosság a *nyitottság*. Nyitottság a világ változásaira, és ugyanakkor a folytonosságot jelentő tradíciókra s e kettő egymásra hatására. Mert a hagyományőrzés és az újító szemlélet egyáltalán nincsenek ellentmondásban egymással: a legizgalmasabb újításokat gyakran a legrégebbi hagyományokból lehet kinövesztetni, a hagyományok lényegének megőrzése pedig mindig csak az életben tartásukkal, azaz a folytonos megújításukkal lehetséges. De Balázs Gézában ez a nyitottság éppen azért is lehet oly eleven, mert nemcsak a tudományban, hanem az élet egyéb területein is érvényesül: nyitottság, a felfedező utazók nyitottsága a távoli világokba való behatolásra éppúgy, mint a hazai tájak minél alaposabb megismerésére. Mindezt szorgalmasan dokumentálja is, jegyzetekkel, fotókkal, hogy aztán tanulmányok, útikönyvek formájában az általa megtapasztaltak közkinccsé is válhassanak.

Kooperációs képesség. Balázs Géza a legváltozatosabb közegekben képes hatékonyan együttműködni. Tanúskodik erről az egyetemi tevékenysége (ELTE BTK, Evangélikus Hittudományi Egyetem, a Színház- és Filmművészeti Egyetem, az egri Esterházy Károly Főiskola, a szombathelyi Savaria Egyetemi Központ, a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem, a kolozsvári Babeş–Bolyai

¹ 2023. március 23-án volt a Néprajzi Múzeumban Balázs Géza folklórlingvisztikai trilógiájának bemutatója. Az eseményt Kemecsi Lajos, a Néprajzi Múzeum főigazgatója és Demeter Szilárd, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója nyitotta meg. Balázs Géza munkásságát és a kóteteket bemutatta Aczél Petra egyetemi tanár (MOME), Kolozsvári István néprajzkutató, a Népművészeti Egyesületek Szövetsége, valamint a Bihari Népművészeti Egyesület elnöke, Hujber Szabolcs adjunktus (EKKE, Eger), Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor kulturális antropológus, egyetemi tanár (MOME), Verebélyi Kincső néprajzkutató (ELTE), Voigt Vilmos néprajzkutató, professor emeritus (ELTE). Összeállításunkban Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor, valamint Verebélyi Kincső és Voigt Vilmos előadásának írott változatát adjuk közre.

Tudományegyetem, a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, aztán a Sorbonne, a Costa Ricai Állami Egyetem, a University of Tehran, az Amszterdami Egyetem, a Grazi Egyetem), és olyan tudományos testületekben vállalt feladatok és tisztségek, mint a Magyar Szemiotikai Társaság (amelynek évtizedek óta nélkülözhetetlen főtitkára), a Magyar Néprajzi Társaság, az MTA Magyar Nyelvi, illetve Nyelvtudományi Bizottsága, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, az Anyanyelvpolók Szövetsége, a Diák- és Ifjúsági Újságírók Országos Egyesülete, a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, a Médiaértés Egyesület). Az ily széles körű intézményes együttműködés lehetetlen lenne az emberi kooperációs képesség nélkül. Balázs Géza a legváltozatosabb helyszíneken és közegekben képes szót érteni, legyen szó konferenciák vagy tisztai evezőtúrák szervezéséről, a doktoranduszait inspiráló beszélgetésekről vagy a Józsa Péter emléket őrző rendezvényen a nagyrákosi polgármester asszonnyal a rétesütés rejtelméről folytatott eszmecsereéről.

Munkabírák. Mint az iménti felsorolás is jelezheti, Balázs Géza évtizedek óta hihetetlen munkabírással végzi feladatait. Ez csak úgy lehetséges, ha valaki az élet szinte minden percében dolgozik, mert a munkáját hivatásának is tekinti, de legalább annyira élvezetét is leli benne. Talán ez az egyik titka most megjelent háromkötetes munkájának is.

Ezt a képességet pedig egy ötödik, szembetűnő sajátosság teszi lehetővé: a magával ragadó *életszeretet*. Hadd idézzünk legújabb kötetéből néhány mondatot: „Az élet nyomorúságos, de tele van mulatságos részletekkel.” Vagy (Csíkszentmihályi Mihályt idézve): „A káosz helyett az örömteli élet evolúciós szerepű.” Vagy egy ars poeticának is tekinthető mondat: „A nyelvi öröm

hozzájárulhat életminőségünk javításához.” (Nem véletlenül foglalkozik a nyelvi öröm, a nyelvi játék, a nyelvi humor, az udvariassági formák bemutatásával és elemzésével is.) Jó lenne, ha Balázs Géza egész munkássága hozzájárulhatna életminőségünk javításához, mert erre ma igen nagy a szükség.

E rövid jellemzés után szeretnénk néhány szót szólni Balázs Géza (2020, 2021, 2022) „karanténfilológiának” nevezett hármaskönyvéről: *Nyelvszokások; A művészet és a nyelv születése; Folklor és nyelv*, az IKU-monográfiák 4., 6. és 10. kötetei. Mert a pandémia mindenkét tétlenségre készítő időszakát ő arra használta fel, hogy mintegy összefoglalva eddigi munkásságát, e három kötetben mutassa be a nyelvről folytatott gondolkodását, s e sajátos tripartitumból egy eredeti nyelvfilozófia látszik kibontakozni.

Rendhagyó megközelítése a nyelvnek már az az interdiszciplinaritás is, amelyre korábban utaltunk. Már egy korábbi, Takács Szilviával (Balázs–Takács 2009) közösen írt könyv jelezte, hogy a nyelvet annak társadalmi-kulturális hátterével együtt közelíti meg, s a három „karanténkötetben” egybegyűjtött, lenyűgözően sokoldalú tematika éppen ennek a szemléletnek köszönhető: a társadalmi-kulturális valóság az, amely a nyelvet magát e sokoldalúságra készíti.

Ugyancsak rendhagyó az a megközelítésmód, amellyel az európai logikai gondolkodás egyoldalúságainak feloldása, a holisztikus szemlélet felé való kitágítása mellett érvel (a nyelvfelfogás vonatkozásában is), s ami összecseng azzal a mi évtizedek óta hangoztatott és *A szimbolizáció. Hogyan cselekszünk szimbólumokkal?* című monográfiában összefoglalt véleményünkkel, miszerint ezt a „szimbolikus gondolkodás” kategóriájával lehet megragadni (Kapitány–Kapitány 2021).

Fontos jellemzője végül Balázs Géza nagy munkájának az, hogy az elemzés tárgyát az esetek nagy részében *határterületek* képezik. A határok bármely jelenségegyüttes megismerésében rendkívül fontosak, hiszen ezek rajzolják ki az ábrázolt jelenségek *kontúrvonalait*, s miként egy jó grafikus a kontúrvonalakkal az ábrázoltak lényegét képes megragadni, a határterületek elemzése ugyanezzel az előnnyel járhat a társadalmi-kulturális jelenségek elemzői számára is. Ez a határookra fordított figyelem Balázs Géza hármaskönyvében többféleképpen is érvényesül.

- (1) A nyelv statikus megközelítése helyett olyan jelenségekre fókuszál, amelyek a nyelv *mozgásait, változásait* indukálják. Ez is ad jelentőséget a humor, a (nyelvi) abszurd elemzésének, a nyelvi kreativitásra irányzott figyelemnek, az álom nyelvének, a nyelv és a zene kapcsolatának vagy olyan jelenségek vizsgálatának, mint a szimmetria/aszimmetria vagy a körkörösség, amelyek a vizualitás és a verbalitás határterületeit feszegetik. Mindezzel ugyanis azt lehet bemutatni, hogy a nyelvi aktivitás a világ törvényeinek megismerésmódja lehet.
- (2) A határterületekre fordított figyelem egy másik típusa a *marginális*, a nyelvi szempontból általában nem vagy csak ritkán vizsgált olyan jelenségek kutatása, mint a graffitik, a tetoválások, a falvédők szövegei és egyéb jelei, a titkos nyelvek vagy a nyelvi tabuk és a nyelvi tévedések/tévesztések terepe. Ezek egy része társadalmi szempontból is a marginalitás je-

gyeit hordozza, más része pedig a nyelvhasználat fő vonalától jelent félrekanyarodást: ha az előző bekezdésben említett határterület-elemzések a nyelvi törvények működésének megismeréséhez járulhatnak hozzá, az itt említettek „a törvény szövedékének felfeléréséről” szolgáltathatnak adalékokat.

- (3) Egy harmadik típus az olyan határterületek vizsgálata (például: állatnevek, helységnevek, stb.), amelyekkel azt lehet érzékeltetni, hogy a nyelv miként eszköze az embert körülvevő *világ ember általi működtetésének*.
- (4) Az *új médiumok* és a nyelv viszonyának kutatásával (s az eziránti érdeklődés is végigkíséri Balázs Géza pályáját) abba is betekintést lehet nyerni, hogy a technikai-civilizációs fejlődés (ami az új médiumokat létrehozta), miként hat a nyelvben is megnyilvánuló, a nyelv által is összefogott kultúrára. Ezen elemzési területeken keresztül a *nyelv és a jövő* viszonya is érzékeltethető.
- (5) S nagyon fontos elemzési területe Balázs Géza írásainak a nyelv és a szakralitás, a nyelv és a ritualitás kapcsolatának, a nyelvben megőrzött ősi rétegeknek a vizsgálata, amelyek a holisztikus kép felé nyitás mellett egyúttal a *nyelv és a múlt* viszonyába is betekintést nyújtanak.

S a kör ekként bezárul. A nyelvi jelenségek különféle határterületein keresztül az olvasó előtt körvonalazódik a szerző nyelvfilozófiája, egy olyan nyelv szem-

lélet, amely a nyelvhez az élet (s annak eleven gazdagsága) felől közelít.

Balázs Géának eddig is elévülhetetlen érdemei voltak a szellemi értékvédelem, a magyarság nemzeti hagyományainak, kulturális örökségének megóvása, e kultúra vitalitásának fenntartása és továbbépítése, az anyaországi és határon túli magyarság közötti szellemi kapcsolatok ápolása, a Kárpát-medencei magyarság egységének fenntartása és erősítése terén. E három kötet azonban azt is a jelzi, hogy az életmű olyan egészé kezd összeállni, amely a jövőben megkerülhetetlen lesz a tudomány mindazon művelői számára, akik a nyelvnek nemcsak leírására, de lényegi összetevőinek, folyamatainak értelmezésére is vállalkoznak.

Szakirodalom

Balázs Géza – Takács Szilvia 2009. *Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe*. Inter–Pauz–Westermann–PRAE.HU. Budapest.

Balázs Géza 2020. *Nyelvszokások. A nyelvszokások mint szimbolikus nyelvi cselekvések*. IKU–Inter. Budapest.

Balázs Géza 2021. *A művészet és a nyelv születése*. MNYKNT–IKU. Budapest.

Balázs Géza 2022. *Folklór és nyelv. Folklór, művészet, irodalom, nyelv*. IKU. Budapest.

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 2021. *A szimbolizáció. Hogyan cselekszünk szimbólumokkal?* Kocsis–Ventus. Budapest.

Kapitány Ágnes

Széchenyi-díjas szociológus,
kulturális antropológus, az MTA doktora
Moholy-Nagy Művészeti Egyetem
ELKH Társadalomtudományi
Kutatóközpont Szociológiai Intézet
E-mail: kapitany.agnes@tk.hu

Kapitány Gábor

Széchenyi-díjas szociológus,
kulturális antropológus, az MTA doktora
Moholy-Nagy Művészeti Egyetem
ELKH Társadalomtudományi
Kutatóközpont Szociológiai Intézet
E-mail: kapitany@socio.mta.hu